

Оксана Жизномірська,
канд. психол. н.,
Тернопільський обласний
комунальний інститут
післядипломної педагогічної освіти

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХІЧНОГО НАСИЛЛЯ СЕРЕД УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

У статті презентовано теоретичний аспект шкільного насилля серед учнів підліткового віку. Виокремлено чинники психічного насилля над особистістю учня в освітньому середовищі.

Oksana Zhyznomirska

PARTICULARITIES OF MENTAL ABUSE AMONG TEENAGERS

The article outlines the theoretic aspect of school violence among teenagers. Factors of mental violence in school are defined.

У період інформаційно-комунікаційних технологій, соціально-економічної невизначеності, освітньої та політичної нестабільності в Україні, учнівська молодь знаходиться ніби на «емоційному» роздоріжжі, внутрішньо переживає перспективи завтрашнього дня, в неї виникає дисгармонія та дисбаланс особистісних прагнень. Всупереч будь-яким незгодам «зовнішнього» та «внутрішнього» «Я», підлітки, все-таки, намагаються відстояти власні думки, позиції, наміри, демонструючи при цьому свою незалежність, самодостатність та волю. В освітньому середовищі сучасні підлітки намагаються самовизначитися, дозволяють собі «виокремитися» з-поміж усіх оточуючих, і вдаються при цьому до різних проявів саморозкриття. Власне кажучи, питання власного самовиявлення, самопрезентації може бути доступним та різноманітним для підростаючої особистості, проте слід розуміти, що її бачення не завжди можуть співпадати з баченнями дорослої спільноти. Однак учні мають розуміти, що досягти результату можна позитивним, а не лише негативним проявом власного «Я».

Реалії сьогодення дозволяють стверджувати, що найчастіше сучасні підлітки надають перевагу негативним проявам поведінки та спілкування, оскільки зазнають психічного (емоційного) насилля з боку батьків, учителів, інших дорослих, а також потерпають від своїх однокласників, однолітків та друзів. Остання тенденція, як правило, спостерігається у школі, де учні перехідного віку можуть і не усвідомлювати, що, принижуючи гідність свого однокласника, глузуючи з нього, висміюючи його на уроці чи перерві, здійснюючи певні знущання (фізичні чи вербальні), влаштовуючи певні витівки, використовуючи лихослів'я, вони тим самим підкреслюють свою силу, свободу, всюдозволеність, але зі знаком мінус. Так, у психологічному контексті вищезазначене явище отримало назву шкільного булінгу.

Булінг (хуліган, забіяка, грубіян, бешкетник), визначається як тиск, дискримінація, цькування, терор. Це тривалий процес свідомого та жорстокого ставлення (фізичного чи психічного) з боку учня або групи до конкретної дитини; це така особистість, що прагне використовувати власну силу, реалізовувати власні ресурси, виявляє бажання продемонструвати владу, щоб залякати, принизити, а то й більше, – заподіяти шкоду іншому (слабшому) [2]. Таким чином, слід зауважити, що психічне (емоційне) насилля над підлітком у шкільному середовищі, трактується як постійне чи періодичне словесне його ображення; погрози з боку батьків, опікунів, учителів, вихователів; приниження його людської гідності; звинувачення в тому, в чому він не винен; демонстрація нелюбові, ворожості, жорстокості, байдужості тощо. Отже, однією з форм психічного насилля є булінг, який здебільшого спостерігається у шкільному середовищі однолітків та однокласників [2, с. 36].

У науковій площині низка вітчизняних учених, такі як, С. Я. Беляєва, Т. В. Войцях, В. Л. Гончаров, О. А. Мурашкевич, Г. Беженар, Г. Полянська та інші, розглядали прояви насилля та їх форми, а також шкільний булінг [1; 2; 3; 4]. Слід зауважити, що проблема насилля в освітньому середовищі є досить актуальною і потребує значущої уваги та розумного, конструктивного підходу до її вирішення. Як зазначають вчені, прояви насилля серед учнів можуть бути зумовлені, по-перше, негативним інформаційним простором, де безперервно транслуються жорстокі сцени насилля (фізичне, емоційне), бійки, цинізм. По-друге, негативним впливом реклами, ЗМІ, де пропонують підліткам алкогольні напої, деструктивні форми поведінки, спілкування. По-третє, родинним вихованням, де діти стають свідками сімейних конфліктів між батьками, і, водночас принижуються їх гідність, вони почуваються винними у цих негараздах тощо.

Як підкреслює Г. Беженар, мотивацією до булінгу в учнів є заздрість, відчуття неприязні, прагнення відновити справедливість, боротьба за владу, потреба підпорядкування лідеру, нейтралізації суперника, самоствердження та ін. З точки зору цього дослідника, формами шкільного булінгу є систематичні кепкування з будь-якого приводу, здирство, фізичні, психічні приниження, знущання, бойкот, ігнорування, псування особистих речей інших тощо.

Поряд з цим, виокремлені типові жертви булінгу, які характеризуються певними особистісними рисами:

- вони полохливі, вразливі, замкнуті й сором'язливі;
- часто тривожні, невпевнені у собі, мають низьку самооцінку, самоповагу, самоцінність;
- схильні до депресії, суїцидальних проявів;
- у них немає друзів.

Саме в шкільному середовищі «сильний» учень з певними перевагами, наприклад, фізичного спрямування шукає слабшого (жертву), де зможе цілковито себе проявити, продемонструвати власні амбіції, принципи, авторитет, причому отримуючи власне задоволення від завданої шкоди іншому. Вважаємо, що нанесення шкоди (психологічної, емоційної, моральної) підлітком, може бути зумовлено дифузним його уявленням про власне «Я», низьким рівнем сформованих моральних якостей, що дає підстави стверджувати про вибір ним деструктивного саморозкриття та самопрезентації в класі. А тому, доречно звертати увагу класному керівнику, вчителю-предметнику, який, у свою чергу, є зразком для наслідування, і, помітивши перші прояви деструктивних явищ у поведінці чи спілкуванні підлітка, повинен негайно відреагувати, та, водночас вміло та доступно пояснити, щоб вихованці збагнули свою вину та спрямувати їх на позитивний шлях самоствердження та самопрезентування.

У психологічній площині, розглядаємо насилля як одну із форм деструктивного самоствердження учнів підліткового віку, оскільки вони починають презентувати себе неабияким чином перед іншими оточуючими, щоб завоювати владу, престиж, авторитет, повагу та продемонструвати власну волю та самостійність.

Вважаємо, що в контексті соціального формату, прояви психічного насилля, зокрема шкільний булінг, зумовлені низкою чинників, насамперед: сімейним благополуччям (неблагополуччям); стилем спілкування особистості дорослого (вчителів, батьків) із дитиною; соціальним статусом у класі; референтним оточенням (позитивним, негативним ставленням до дитини друзів, однолітків, однокласників); рівнем самооцінки, самоповаги, самоцінності; власним ставленням до навчання учнів; власними ціннісними орієнтаціями та моральними імперативами; емоційним фоном, настроєм у класі, психологічним комфортом (дискомфортом); стилем оцінювання вчителем на уроці; позитивним чи негативним сприйняттям учня вчителем на уроці чи в позаурочний час; життєвими прагненнями особистості вчителя до власного задоволення, оптимізму від обраної ним професії [1; 2; 3].

Підкреслюємо, що прояви шкільного психічного насилля певною мірою залежать від самої особистості учня, а також деякою мірою, і від учителя, а саме – від його вміння створити психологічний комфорт у класі для тісної конструктивної співпраці та виникнення до нього розуміння, довіри та, зрештою, – правильного самовизначення, самореалізації й утвердження підростаючої особистості в суперечливому життєвому просторі. Доречно сказати, що саме сприятлива позитивна атмосфера, емоційний фон, піднесений настрій, оптимізм педагога та самих учнів, забезпечує низький рівень булінгу в класі. Оскільки такі учні в класі ефективно працюють на уроці, досягають успіхів, тобто панує взаємоповага, взаєморозуміння та взаємопідтримка, а також у них виникають прагнення до самоствердження позитивної спрямованості. І навпаки, високий рівень дискомфорту, дисгармонії негативно впливають на сучасну учнівську молодь, яка демонстративно себе позиціонує, зверхньо, доволі зухвало спілкується з іншими, дотримується позиції «над-Я», причому інтелектуальні можливості можуть бути низькими відносно інших людей та однокласників.

Отже, загальноосвітні заклади покликані здійснювати профілактичні заходи щодо насилля в шкільному середовищі; захист та надання допомоги в подоланні різних проявів насилля серед дітей та підлітків. Вважаємо, що відкрите, щире обговорення окресленої проблеми сприятиме кращому розумінню учнів підліткового віку та накреслення дорослими (вчителями чи батьками) конструктивних шляхів ефективної співпраці та взаємодії зі своїми вихованцями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беляєва С. Дитячі негаразди : лікуємо любов'ю / С. Беляєва. – К. : Ред. загальнопед. газет, 2013. – 112 с.
2. Войцях Т. Запобігання дитячій жорстокості / Т. Войцях. – К. : Ред. загальнопед. газет, 2013. – 120 с.
3. Гончаров В. Домашнє насильство : як захистити дитину / В. Гончаров, О. Мурашкевич. – К. : Шк. Світ, 2009. – 120 с.
4. Слободян І. Інформаційно-методичний посібник. Профілактика насилля серед дітей у шкільному середовищі / І. Слободян, М. Паламарчук. – Кривий Ріг, 2012. – 28 с.